

STAVOVI GRAĐANA I STRUČNJAKA O ALTERNATIVNIM VIDOVIMA REAGOVANJA NA KRIMINALITET MALOLETNIKA¹

Dr Sanja Čopić, naučna saradnica
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd
Viktimološko društvo Srbije

Bejan Šaćiri
Viktimološko društvo Srbije

U okviru partnerskog projekta Fondacije "Centar za demokratiju" i Viktimološkog društva Srbije "Promocija alternativnih krivičnih sankcija i mera restorativne pravde", krajem 2014. i početkom 2015. godine sprovedena su dva istraživanja: istraživanje stavova građana i istraživanje stavova stručnjaka o alternativnim sankcijama i restorativnoj pravdi. Istraživanja su imala za cilj dolaženje do saznanja o nivou upoznatosti građana i stručnjaka sa alternativnim sankcijama i restorativnom pravdom i njihovom mišljenju o mogućnostima primene ovih mera kao društvenih odgovora na kriminalitet, te nivou podrške za njihovu primenu. Uz to, istraživanje stavova stručnjaka imalo je za cilj dolaženje do saznanja i o dosadašnjem iskustvu ispitanika u pogledu primene alternativnih sankcija i rešenja sa elementima restorativne pravde u praksi, te problemima i preprekama sa kojima se oni suočavaju. Podaci su prikupljeni ispitivanjem, primenom ankete. Istraživanje stavova građana sprovedeno je na uzorku od 304 punoletna ispitanika, a istraživanje stavova stručnjaka na uzorku od 75 ispitanika zaposlenih u državnim institucijama i ustanovama. Podaci su prikupljeni u Beogradu, Nišu, Kragujevcu, Leskovcu i Zrenjaninu, a u okviru istraživanja stavova stručnjaka i u Novom Sadu i Požarevcu. Istraživanje je imalo akcioni karakter. Ovaj rad ima za cilj da predstavi deo nalaza oba istraživanja, koji se odnose na stavove ispitanih građana i stručnjaka o mogućnostima primene alternativnih vidova reagovanja, uključujući i one sa elementima restorativne pravde, na kriminalitet maloletnika.

KLJUČNE REČI: istraživanje / stavovi građana i stručnjaka / alternativne sankcije / restorativna pravda / kriminalitet maloletnika

¹ U radu su predstavljeni rezultati istraživanja koje je sproveo Viktimološko društvo Srbije krajem 2014. i početkom 2015. godine u okviru partnerskog projekta Fondacije "Centar za demokratiju" i Viktimološkog društva Srbije pod nazivom "Promocija alternativnih krivičnih sankcija i mera restorativne pravde", koji je podržala delegacija Evropske unije u Srbiji u okviru programa "Evropski instrument za demokratiju i ljudska prava". Sadržaj ovog rada je isključiva odgovornost autora, Fondacije "Centar za demokratiju" i Viktimološkog društva Srbije, i ne predstavlja nužno stavove Evropske unije. Rezultati istraživanja u celini mogu se naći u: Čopić, Šaćiri, Radovanović, 2015 i Čopić, Šaćiri, 2015.

UVOD

Tokom proteklih deset godina, reforme krivičnog (materijalnog, procesnog i izvršnog) i maloletničkog zakonodavstva u Srbiji, donele su brojne novine u pogledu odnosa prema licima koja čine krivična dela. Reformama su, između ostalog, postavljene osnove za širu primenu alternativnih krivičnih sankcija, mera i vidova postupanja i uvođenje elemenata restorativne pravde u reagovanje na kriminalitet punoletnih lica i maloletnika (Ćopić, 2015a). Time je zakonodavac pokazao intenciju okretanja merama koje bi, kako sugerišu relevantni međunarodni dokumenti², trebalo da rasterete postojeći pravosudni sistem i obezbede njegov efikasniji rad, da smanje broj lica koja se upućuju u zavode za izvršenje sankcija, posebno kazne zatvora, obezbede naknadu štete i popravljjanje odnosa narušenih krivičnim delom, kao i aktivno uključivanje društvene zajednice u izvršenje mera, što je važan preduslov za efikasnu reintegraciju i socijalnu inkluziju učinilaca. Uz to, apostrofira se, posebno u slučaju maloletnika, značaj mera diverzionog karaktera, odnosno mera i postupaka koji znače neulaženje u sudski postupak ili njegovo skretanje, te preusmeravanje na službe u zajednici i primenu različitih vaspitnih, obrazovnih i socijalnih mera.

Zahtevi postavljeni međunarodnim dokumentima vezano za odnos prema maloletnim učiniocima krivičnih dela došli su do izražaja u Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica Republike Srbije,³ u kome se polazi od "načela supsidijernosti primene krivične sankcije i davanja prednosti izvansudskim oblicima intervenisanja" (Stevanović, Milošević, 2006: 491). Skretanje postupka prema maloletnicima (tzv. diverzioni model postupanja) danas predstavlja jedan od osnovnih elemenata sistema reagovanja na kriminalitet maloletnika. On podrazumeva skretanje postupka prema maloletnicima, odnosno udaljavanje maloletnika, kada god je to moguće, od pravosudnog sistema, i njegovo preusmeravanje na druge, vansudske, alternativne mehanizme postupanja i primenu mera koje nisu represivne i koje ne vode stigmatizaciji maloletnika (Škulić i Stevanović, 1999: 349, Simeunović-Patić, 2009: 202). S tim u vezi, posebno važnim čine se odredbe kojima se predviđa primena vaspitnih naloga, kao posebne vrste mera, koje vode skretanju postupka prema maloletnicima, a od kojih neke imaju i restorativni karakter, i odredbe o posebnim obavezama, kao posebnog vrsti vaspitnih mera upozorenja i usmeravanja, u kojima su, u manjoj ili većoj meri, sadržani i elementi restorativne pravde (više o tome u: Stevanović, Milošević, 2006, Radulović, 2008, Ćopić, 2015a, Ćopić, 2015b).

Međutim, za širu primenu alternativnih sankcija i rešenja sa elementima restorativne pravde potrebno je stvoriti odgovarajuće uslove, što, između ostalog, podrazumeva i informisanje šire javnosti o mogućnostima i značaju reagovanja društva ovim merama,

² Minimalna standardna pravila UN o merama nezatvaranja (tzv. Tokijska pravila) (1990), Pravila UN o postupanju sa zatvoricama i izvršenju nekustodijalnih mera prema ženama izvršiteljicama (tzv. Bankočka pravila) (2010), Standardna minimalna pravila za maloletničko pravosuđe (tzv. Pekinška pravila) (1985), Konvencija UN o pravima deteta (1989); dokumenta doneta na nivou Saveta Evrope, posebno Preporuka br. R(1992)16 - Evropska pravila o sankcijama i merama u zajednici, Preporuka br. R(2000)23 o primeni Evropskih pravila o sankcijama i merama u zajednici, Preporuka br. R (2003)22 o uslovnom otpustu, Preporuka br. R (2014)4 o elektronskom nadzoru i slično. Kada su u pitanju mere i progami zasnovani na principima restorativne pravde, posebno su značajni sledeći dokumenti: Osnovni principi UN o primeni programa restorativne pravde u krivičnim slučajevima (2002), Direktiva EU o uspostavljanju minimalnih standarda o pravima, podršci i zaštiti žrtava kriminaliteta, (2012), kao i Preporuka Saveta Evrope br. R(99)19 o primeni posredovanja u krivičnim stvarima (1999) i Dokument Evropske pomoći žrtvama o položaju žrtve u procesu posredovanja (2005).

³ Službeni glasnik RS br. 85/2005.

kako bi se dobila šira društvena podrška. Uz to, kao i u svetu, i u Srbiji je penalna politika najvećim delom rezultat političkog izbora (Soković, 2012: 99), pa je potrebno sprovesti istraživanja stavova i građana i stručnjaka o alternativnim sankcijama i primeni rešenja sa elementima restorativne pravde kako bi se na empirijskim dokazima razvijala politika reagovanja na kriminalna ponašanja kako punoletnih lica, tako i maloletnika.

Polazeći od toga, juna 2014. godine, Fondacija "Centar za demokratiju" i Viktimološko društvo Srbije otpočeli su realizaciju partnerskog projekta pod nazivom "Promocija alternativnih krivičnih sankcija i mera restorativne pravde", čiji je cilj promovisanje šire primene alternativnih sankcija i restorativne pravde. U okviru ovog projekta sprovedena su dva istraživanja: istraživanje stavova građana i građanki o alternativnim sankcijama i merama restorativne pravde i istraživanje stavova stručnjaka i stručnjakinja zaposlenih u institucijama, ustanovama i nezavisnim telima o mogućnostima, ali i preprekama za širu primenu restorativne pravde i alternativnih sankcija u odgovoru na kažnjiva ponašanja.⁴ Ovaj rad ima za cilj da predstavi deo nalaza oba istraživanja, koji se odnose na stavove ispitanih građana i stručnjaka o mogućnostima primene alternativnih vidova reagovanja, uključujući i one sa elementima restorativne pravde, na kriminalitet maloletnika. Nakon kratkog opisa metodologije, sledi prikaz i diskusija nalaza istraživanja. U zaključnom delu ukazuje se na to u kojoj meri su ispitani građani i stručnjaci otvoreni za primenu alternativnih vidova reagovanja na kriminalitet maloletnika, kao i koji su to problemi, nedostaci i prepreke za širu primenu postojećih rešenja u praksi, te šta bi bilo potrebno uraditi kako bi se osigurala njihova šira primena.

O ISTRAŽIVANJU

Predmet i cilj istraživanja

Istraživanja stavova građana i građanki i stručnjaka i stručnjakinja o alternativnim sankcijama i restorativnoj pravdi imala su za cilj dolaženje do saznanja o nivou upoznatosti građana, odnosno stručnjaka, sa restorativnom pravdom i alternativnim sankcijama kao oblicima društvene reakcije na kriminalitet i njihovom mišljenju o mogućnostima primene ovih mera kao društvenih odgovora na kriminalitet, te nivou podrške za njihovu primenu. Uz to, istraživanje stavova stručnjaka zaposlenih u institucijama, ustanovama i nezavisnim telima, imalo je za cilj dolaženje do saznanja i o dosadašnjem iskustvu stručnjaka u pogledu primene alternativnih sankcija i rešenja sa elementima restorativne pravde u praksi, te problema i prepreka sa kojima se suočavaju.

⁴ Za potrebe istraživanja, prihvaćena je šira definicija alternativnih krivičnih sankcija, pod kojima se podrazumevaju sankcije i mere koje se izvršavaju pod okriljem društvene zajednice, kao i postupci koji vode skretanju krivične procedure i izbegavanju osude, a kod kojih osumnjičeni, optuženi ili osuđeni preuzima odgovornost za obaveze koje treba da ispuni, čime se izbegava njegova stigmatizacija, a društvena zajednica se aktivno uključuje u izvršenje sankcije ili mere i reintegraciju učionioa krivičnog dela (Mrvić-Petrović, Obradović, Novaković, 2005; Vasiljević-Prodanović, 2012). Uz to, pod alternativnim krivičnim sankcijama podrazumevaju se one sankcije, mere i postupci, koji mogu da se primene pre, tokom i nakon sudskog postupka. Sa druge strane, restorativna pravda je definisana kao pristup rešavanju sukoba, uključujući krivična i druga kažnjiva dela, koji polazi od potreba žrtve, zajednice i učionioa i okuplja sve strane u sukobu kako bi im se pomoglo da zajedno, na miran način, putem dijaloga razreše svoje sukobe i probleme i postignu sporazum o tome na koji način nastala šteta može da bude popravljena ili nadoknađena. Restorativna pravda je obnavljajuća pravda: ona nastoji da popravi/nadoknađi nastalu štetu i popravi narušene odnose i omogući poboljšanje međuljudskih odnosa u zajednici. Ona takođe nastoji da dovede do osnaživanja i žrtve i učionioa i da omogući da se oni ponovo integrišu u društvo.

Metod

Podaci o stavovima građana o alternativnim sankcijama i restorativnoj pravdi prikupljeni su putem ispitivanja, primenom ankete. Kao instrument za prikupljanje podataka korišćen je polustrukturirani upitnik. Podaci su prikupljeni tokom novembra 2014. godine u Beogradu, Nišu, Kragujevcu, Leskovcu i Zrenjaninu. Ankete su bile anonimne.

Kada je u pitanju istraživanje stavova stručnjaka, podaci su prikupljeni primenom elektronske ankete, na osnovu polustrukturiranog upitnika. Podaci su prikupljeni od decembra 2014. do februara 2015. godine u Beogradu, Nišu, Kragujevcu, Leskovcu, Zrenjaninu, Novom Sadu i Požarevcu. Najveći broj popunjenih upitnika dobijen je iz institucija i ustanova iz Beograda, dok je slab odziv zabeležen kada su u pitanju ostala mesta, posebno Kragujevac, Leskovac i Zrenjanin.

Za obradu podataka korišćen je program SPSS 18.0. Podaci su obrađeni deskriptivnom statistikom, dok su podaci dobijeni ispitivanjem građana obrađeni i Hi-kvadrat testom. Pored kvantitativne, urađena je i kvalitativna analiza odgovora ispitanika/ca na otvorena pitanja.

Oba istraživanja su imala akcioni karakter, koji se ogledao u podizanju svesti ispitanika o restorativnoj pravdi i alternativnim sankcijama i mogućnostima njihove primene. U oba istraživanja to je rađeno putem informacija o restorativnoj pravdi i alternativnim sankcijama, merama i vidovima postupanja, koje su se nalazile u samom upitniku, a koje su ispitanici mogli da pročitaju popunjavajući upitnik. Pored toga, kada je u pitanju uzorak građana, ispitanicima su ostavljani informativni materijali o restorativnoj pravdi i pravima žrtava i uslugama koje žrtvama kriminaliteta nudi služba za žrtve *VDS info i podrška žrtvama*, koja funkcioniše u okviru Viktimološkog društva Srbije.⁵

Uzorak

Istraživanje stavova građana sprovedeno je na uzorku od 304 punoletna ispitanika.⁶ Od ukupnog broja ispitanika, u Beogradu je anketirano 100 (32,9%) osoba, u Zrenjaninu 53 (17,4%), u Nišu 51 (16,8%), dok je u Kragujevcu i Leskovcu anketirano po 50 (16,4%) osoba. Ispitana su 153 (50,3%) muškarca i 151 (49,7%) žena. Najviše ispitanika je bilo iz starosne kategorije od 18 do 35 godina – 112 (36,8%). Zatim slede ispitanici koji pripadaju starosnoj kategoriji od 36 do 60 godina – 102 (33,6%), dok je najmanje ispitanika bilo iz starosne kategorije preko 60 godina – 90 (29,6%). Više od polovine ispitanika - 171 (56,3%) - imalo je prethodno iskustvo, neposredne ili posredne, viktimizacije, dok je na pitanje da li se njima ili članovima njihove porodice dogodilo da budu izloženi nekom ponašanju koje je neprijatno, povređujuće i kažnjivo, njih 133 (43,8%) dalo negativan odgovor. Sa druge strane, 53 (17,4%) ispitanika su navela da im se dogodilo da prema nekome učine nešto neprijatno ili da drugome nanesu povredu/štetu, dok 251 (82,6%) ispitanik nije imao takvo iskustvo.

⁵ Više informacija o službi za žrtve *VDS info i podrška žrtvama* može se naći na internet stranici Viktimološkog društva Srbije www.vds.org.rs.

⁶ Uzorak nije reprezentativan, pa ni nalazi do kojih se došlo ne mogu da budu generalizovani na celokupnu populaciju Srbije ili pojedinih gradova u kojima je istraživanje sprovedeno, ali daju sliku o tome šta ispitanici misle o mogućnostima primene alternativnih sankcija i mera restorativne pravde u odgovoru društva i države na kriminalitet.

Istraživanje stavova stručnjaka sprovedeno na uzorku od 75 ispitanika. U ispitanom uzorku je bilo nešto više ispitanika ženskog (49,3%) nego muškog pola (46,7%). Od ukupnog broja ispitanika, njih 37 (49,3%) zaposleno je u sudovima, i to: 19 u osnovnom sudu, 11 u Apelacionom sudu, 4 u prekršajnom i 3 u višem sudu. Pored toga, u uzorak je ušlo i 10 ispitanika zaposlenih u kazneno-popravnim zavodima, 9 policijskih službenika, 8 advokata, 7 ispitanika iz Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, uključujući poverenike za alternativne sankcije, i 2 ispitanika iz javnog tužilaštva.

REZULTATI I DISKUSIJA

Do podataka o tome šta ispitanici (građani i stručnjaci) misle o mogućnostima primene alternativnih sankcija i restorativne pravde kao oblika društvenog reagovanja na određene vidove kriminaliteta i u odnosu na određene kategorije učinilaca, došlo se na nekoliko načina.

Ispitanici iz oba uzorka su prvo zamoljeni da navedu koja bi od mera društvenog reagovanja, koje su bile ponuđene u upitniku, bila najadekvatnija u slučaju određenih kažnjivih ponašanja koja su ispitanicima bila data. Ispitanicima su bile ponuđene sledeće mere: upozorenje/opomena; žrtva i učinilac treba sami, privatno, putem razgovora da se dogovore na koji način nastala šteta može da bude nadoknađena, popravljena i posledice dela sanirane; nadoknada štete žrtvi od strane učinioaca; medijacija (posredovanje) između žrtve i učinioaca; obavljanje rada u korist društvene zajednice; uslovna osuda; kazna zatvora i tretman lečenjem. Sa druge strane, u upitniku su bila navedena sledeća ponašanja u vezi sa kojima je trebalo da se ispitanici opredele za jednu od ponuđenih mera reagovanja: džepna krađa u autobusu; krađa robe iz prodavnice u vrednosti od 3000 dinara; provala u stan sa namerom izvršenja krađe; nanošenje lake telesne povrede nepoznatom licu; fizičko nasilje u porodici; vožnja u pijanom stanju usled koje je naneta manja materijalna šteta i izazivanje saobraćajne nezgode u kojoj je jedno lice povređeno. Ispitanici su imali mogućnost da za svako navedeno ponašanje odaberu samo jednu meru društvenog reagovanja. Pri tome, navedena ponašanja nisu detaljnije opisivana, tako da nije bilo naznačeno ko je učinilac, a ko žrtva, kada je i kako delo izvršeno i slično.

Drugo, interesovalo nas je koje od napred pomenutih mera društvenog reagovanja bi, prema mišljenju ispitanih građana i stručnjaka, mogle naći primenu u slučaju nasilničkog ponašanja različitih kategorija učinilaca: punoletnih žena i muškaraca, sa jedne strane, i osoba različite starosti, sa druge strane. Kada su u pitanju osobe različite starosti, one su bile svrstane u sledeće kategorije: mlađi maloletnici (14 do 16 godina); stariji maloletnici (od 16 do 18 godina); mlađa punoletna lica (od 18 do 21 godine); punoletna lica lica starija od 21 godine i starija od 65 godina. Ispitanicima nije bilo dato pojašnjenje nasilničkog ponašanja, odnosno ovaj vid kažnjivog ponašanja nije bio definisan u samom upitniku. U ovom slučaju, ispitanici su imali mogućnost davanja višestrukih odgovora.

Najzad, u okviru istraživanja stavova građana primenjen je još jedan način dolaženja do podataka o tome šta građani misle o mogućnostima primene restorativne pravde i alternativnih sankcija u odgovoru na kažnjiva ponašanja. Nakon što su ispitanici informisani o restorativnoj pravdi i alternativnim sankcijama,⁷ date su im

⁷ Informacije o tome šta je restorativna pravda i koji je njen cilj, kao i šta se podrazumeva pod alternativnim sankcijama i merama činile su sastavni deo upitnika.

kratke priče (scenarija) u vezi sa kojima su upitani da li bi određeni oblik reagovanja (koji je takođe naveden u opisu svakog slučaja) bio adekvatan. Ove priče su se odnosile na ponašanja koja su ispitanicima prethodno bila predočena bez detalja,⁸ ali ovoga puta sa dodatnim informacijama za svaki pojedinačni slučaj o tome ko je učinilac (muškarac ili žena, punoletno lice ili maloletnik, povratnik ili primarni delinkvent), ko je žrtva u konkretnom slučaju, pod kojim okolnostima je delo izvršeno i slično.

U nastavku rada sledi analiza podataka do kojih se došlo, a koja je podeljena u tri dela. Prvo, kako bi se stekao uvid u spremnost ispitanih građana i stručnjaka da prihvate alternativne načine reagovanja na pojedina ponašanja, dat je kratak pregled nalaza koji se tiču odgovora obe grupe ispitanika o merama društvenog reagovanja na ponašanja koja su bila data bez obzira na lična svojstva učinilaca ili druge karakteristike slučaja. Nakon toga je data analiza podataka o mišljenju ispitanika iz oba uzorka o merama društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje maloletnika. Najzad, u trećem delu izneta je analiza podataka o mišljenju građana o primenjivosti mera sa elementima restorativne pravde kao vida reagovanja na dva oblika kažnjivog ponašanja u kojima su učinioci maloletnici (zadati slučajevi).

Mišljenje ispitanih građana i stručnjaka o alternativnim sankcijama i restorativnoj pravdi bez obzira na lična svojstva učinilaca i žrtava i okolnosti pod kojima je delo izvršeno

Odgovori ispitanika iz uzorka građana na pitanje koja bi mera društvenog reagovanja bila najadekvatnija u slučaju različitih kažnjivih ponašanja, pokazuju da se, ukupno gledano, jedna trećina (33,3%) odgovora odnosi na kaznu zatvora (Tabela 1). U odgovorima ispitanika slede uslovna osuda (16,4%), nadoknada štete (15,2%), obavljanje rada u korist društvene zajednice (10,4%), medijacija (6,9%), tretman lečenjem (6,4%) i privatni dogovor žrtve i učinioca (5,5%). Najmanji udeo u odgovorima ispitanih građana imaju upozorenje/opomena (3,7%) i neke druge mere koje su ispitanici naveli nezavisno od onih koje su im bile ponuđene (2,3%).

Sve mere koje su bile ponuđene ispitanicima kao moguće mere reagovanja možemo da podelimo u dve grupe: na kaznu zatvora, s jedne strane, i na mere koje bi bile alternativa kazni zatvora, u koju bismo svrstali upozorenje/opomenu, privatni dogovor žrtve i učinioca, nadoknadu štete, medijaciju, rad u korist društvene zajednice, uslovnu osudu i tretman lečenjem, sa druge strane.⁹ Tako posmatrano, uočava se da 65,9% svih odgovora ispitanika o merama koje bi bile adekvatna reakcija na data kažnjiva ponašanja čine alternative kazni zatvora, a oko jedne trećine (34,1%) svih odgovora se odnosi na kaznu zatvora, što, ukupno posmatrano, govori u prilog otvorenosti ispitanih građana ka alternativnim sankcijama, merama i vidovima postupanja.

Ukoliko bismo sada posmatrali samo grupu alternativnih sankcija, mera i vidova postupanja, sve navedene mere mogli bismo da grupišemo na one koje pokazuju veći ili manji stepen restorativnosti, dakle, na mere sa elementima restorativne pravde (privatni dogovor žrtve i učinioca i medijacija kao restorativni procesi, i nadoknada štete i rad u

⁸ Uz odgovarajuće modifikacije, ispitanicima su bila data tri slučaja imovinskog kriminaliteta (džeparenje u autobusu, provala u stan i krađa TV, i krađa robe u prodavnici u vrednosti od 3000 dinara), tri slučaja nasilničkog kriminaliteta (vezano za nanošenje lakih telesnih povreda i naslje u porodici) i jedan slučaj saobraćajnog delikta.

⁹ Iz ove analize isključeni su slučajevi u kojima nije bilo podataka i oni u kojima su ispitanici navodili neke druge mere kao primerene u slučaju pojedinih kažnjivih ponašanja.

korist društvene zajednice kao mogući restorativni ishodi) i na one koje bi bile klasična alternativa ili supstitut kazne zatvora (upozorenje/opomena, uslovna osuda i tretman lečenjem). U tom slučaju, primećuje se da u odgovorima ispitanika mere sa elementima restorativne pravde čine 58,9% svih alternativnih sankcija, mera i vidova postupanja, a mere koje nemaju nužno restorativne elemente (upozorenje/opomena, uslovna osuda i tretman lečenjem) - 41,1%. To, pak, govori u prilog spremnosti građana iz ispitanog uzorka da prihvate mere sa elementima restorativne pravde kao način reagovanja na kažnjiva ponašanja koja su im bila predočena.

Tabela 1. Odgovori ispitanika o merama društvenog reagovanja na određene vidove kriminalnog ponašanja

Mera društvenog reagovanja	Džepna krađa u autobusu		Krađa robe iz prodavnice u vrednosti od 3000 dinara		Provala u stan sa namerom izvršenja krađe		Nanošenje lake telesne povrede nepoznatom licu		Fizičko nasilje u porodici		Vožnja u pijanom stanju usled koje je naneta manja materijalna šteta		Izazivanje saobraćajne nezgode u kojoj je jedno lice povređeno		Ukupno (prema merama)	
	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%
Upozorenje/ opomena	36	11,8	20	6,6	1	0,3	5	1,6	3	1,0	11	3,6	2	0,7	78	3,7
Privatni dogovor žrtve i učinioca	35	11,5	39	12,8	8	2,6	15	4,9	3	1,0	10	3,3	6	2,0	116	5,5
Nadoknada štete žrtve od strane učinioca	98	32,2	96	31,6	41	13,5	30	9,9	8	2,6	27	8,9	23	7,6	323	15,2
Medijacija (posredovanje)	18	5,9	21	6,9	13	4,3	35	11,5	19	6,3	12	3,9	29	9,5	147	6,9
Obavljanje rada u korist društvene zajednice	43	14,1	53	17,4	20	6,6	29	9,5	7	2,3	34	11,2	35	11,5	221	10,4
Uslovna zatvorska kazna	30	9,9	36	11,8	52	17,1	78	25,7	29	9,5	60	19,7	64	21,1	349	16,4
Kazna zatvora	34	11,2	34	11,2	163	53,6	95	31,3	164	53,9	92	30,3	126	41,4	708	33,3
Tretman lečenjem	4	1,3	1	0,3	2	0,7	12	3,9	61	20,1	48	15,8	8	2,6	136	6,4
Neka druga mera	6	2,0	4	1,3	4	1,3	4	1,3	10	3,3	10	3,3	11	3,6	49	2,3
Nema podataka	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	0,3	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	0,0
Ukupno (prema ponašanju)	304	100,0	304	100,0	304	100,0	304	100,0	304	100,0	304	100,0	304	100,0	2128	100,0

Ukoliko posmatramo uzorak stručnjaka (Tabela 2), uočava se da 28% svih njihovih odgovora o merama društvenog reagovanja na data kažnjiva ponašanja čini kazna zatvora. Slede uslovna osuda (19,8%), obavljanje rada u korist društvene zajednice (16,6%), nadoknada štete žrtvi od strane učinioca (15,4%), medijacija (8,6%), tretman lečenjem (4,8%) i privatni dogovor žrtve i učinioca (3,4%). Najmanji udeo u odgovorima ispitanika imaju oni koji se odnose na upozorenje/opomenu (1,8%) i neke druge mere, navedene od strane ispitanika (1,6%) kao adekvatne mere društvene reakcije.

Ako se, kao i u slučaju uzorka građana, posmatraju kazna zatvora, s jedne, i sve druge mere kao alternativa zatvoru, sa druge strane, uočava se da se 71,5% svih odgovora ispitanih stručnjaka odnosi na alternative kazni zatvora, a 28,5% na kaznu zatvora, što, ukupno posmatrano, govori u prilog otvorenosti stručnjaka obuhvaćenih uzorkom ka alternativnim sankcijama, merama i vidovima postupanja. Uz to, primećuje se da u odgovorima ispitanih stručnjaka mere sa elementima restorativne pravde čine 65,2% svih alternativnih sankcija, mera i vidova postupanja, a mere koje nemaju nužno restorativne elemente – 37,5%. To, pak, govori u prilog spremnosti ispitanih stručnjaka da prihvate mere sa elementima restorativne pravde kao način reagovanja na kažnjiva ponašanja koja su im bila predočena.

Tabela 2. Odgovori stručnjaka o merama društvenog reagovanja na određene vidove kriminalnog ponašanja

Mera društvenog reagovanja	Džepna krađa u autobusu		Krađa robe iz prodavnice u vrednosti od 3000 dinara		Provala u stan sa namerom izvršenja krađe		Nanošenje lake telene povrede nepoznatom licu		Fizičko nasilje u porodici		Vožnja u pijanom stanju usled koje je naneta manja materijalna šteta		Izazivanje saobraćajne nezgode u kojoj je jedno lice povređeno		Ukupno (prema merama)	
	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%
Upozorenje/ opomena	3	4.2	1	1.4	0	0.0	4	5.7	0	0.0	1	1.4	0	0.0	9	1.8
Privatni dogovor žrtve i učinioca	4	5.6	6	8.2	1	1.4	0	0.0	1	1.4	2	2.8	3	4.2	17	3.4
Nadoknada štete žrtve od strane učinioca	25	34.7	23	31.5	3	4.2	6	8.6	1	1.4	9	12.7	10	14.1	77	15.4
Medijacija (posredovanje)	4	5.6	5	6.8	4	5.6	9	12.8	13	18.3	4	5.6	4	5.6	43	8.6
Obavljanje rada u korist društvene zajednice	14	19.4	22	30.1	9	12.5	17	24.3	0	0.0	14	19.7	7	9.8	83	16.6
Uslovna zatvorska kazna	8	11.1	8	10.9	13	18.1	14	20.0	13	18.3	15	21.1	28	39.4	99	19.8
Kazna zatvora	14	19.4	6	8.2	41	56.9	20	28.6	34	47.9	9	12.7	16	22.5	140	28.0
Tretman lečenjem	0	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	9	12.7	14	19.7	1	1.4	24	4.8
Neka druga mera	0	0.0	2	2.7	1	1.4	0	0.0	0	0.0	3	4.2	2	2.8	8	1.6
Ukupno (prema ponašanju)	72	100	73	100	72	100	70	100	71	100	71	100	71	100	500	100

Kada se uporede odgovori ispitanika iz oba uzorka o merama koje su adekvatne za reagovanje u slučaju određenih kažnjivih ponašanja, uočava se da ispitanici stručnjaci daju nešto više podrške alternativama kazni zatvora u odnosu na ispitanike iz uzorka građana, što se može objasniti njihovom boljom informisanošću i upoznatošću sa značajem i prednostima alternativnih sankcija, mera i vidova postupanja u odnosu na kaznu zatvora. To, na primer, dolazi do izražaja u vezi sa merom rada u korist društvene zajednice, za koju se, procentualno gledano, opredelilo skoro dva puta više ispitanika iz uzorka stručnjaka nego iz uzorka građana u slučajevima krađe robe iz prodavnice (30,1% ispitanih stručnjaka naspram 17,4% ispitanih građana) i provale u stan sa namerom izvršenja krađe (12,5% ispitanih stručnjaka naspram 6,6% ispitanih građana), kao i gotovo tri puta više ispitanih stručnjaka nego građana u slučaju nanošenja lake telesne povrede nepoznatom licu (24,3% ispitanih stručnjaka naspram 9,5% ispitanika iz uzorka građana). Takođe, interesantno je pomenuti i da se, procentualno gledano, skoro tri puta više ispitanika iz uzorka stručnjaka opredelilo za medijaciju u slučaju fizičkog nasilja u porodici (18,3%) nego ispitanika iz uzorka građana (6,3%). Ono što se čini pozitivnim je nalaz da ispitanici iz oba uzorka značajnu podršku daju merama sa elementima restorativne pravde. Pri tome, primećuje se veća otvorenost ispitanika iz oba uzorka prema restorativnim ishodima (nadoknadi štete i radu u korist društvene zajednice) nego restorativnim procesima (na primer, medijaciji), što govori o potrebi rada na podizanju svesti i građana i stručnjaka o restorativnim procesima i značaju koji oni imaju, ali i o konceptu restorativne pravde, te potrebi posmatranja restorativnih procesa i restorativnih ishoda, kada god je moguće, u njihovoj međusobnoj povezanosti.

Mišljenje ispitanih građana i stručnjaka o merama društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje maloletnika

Kao što je pomenuto, drugi način dolaženja do podataka o mišljenju građana i stručnjaka o adekvatnim merama društvenog reagovanja odnosio se na opredeljivanje ispitanika za jednu ili više mera reagovanja na nasilničko ponašanje određenih kategorija lica (prema polu i uzrastu), koje su, između ostalog, uključile kategoriju maloletnika, i to mlađih i strarijih maloletnika. U nastavku je data analiza podataka do kojih se došlo istraživanjem stavova građana, a potom i podataka do kojih se došlo ispitivanjem stručnjaka.

Mišljenje ispitanih građana o merama društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje maloletnika

Analiza podataka o mišljenju građana o merama društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje maloletnika podeljena je u dva dela: mišljenje o merama reagovanja na nasilničko ponašanje mlađih maloletnika i mišljenje o merama reagovanja na nasilničko ponašanje starijih maloletnika.

a) Mišljenje ispitanih građana o merama društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje mlađih maloletnika

Na pitanje o adekvatnim merama reagovanja na nasilničko ponašanje mlađih maloletnika, dobijeno je ukupno 535 odgovora.¹⁰ Kao što se vidi iz Tabele 3, najveći broj odgovora odnosi se na primenu mere rada u korist društvene zajednice – 113 (21,1%) i upozorenje/opomena – 101 (18,9%). Slede medijacija – 81 (15,1%), tretman lečenjem – 74 (13,8%), nadoknada štete žrtvi od strane učinioca – 49 (9,2%), uslovna osuda – 42 (7,9%) i privatni dogovor između žrtve i učinioca – 36 (6,7%). Ispitanici su navodili i neke druge mere – 20 (3,7%), kao što su: upućivanje u vaspitno-popravni dom (10), da roditelji idu u zatvor (2), da roditelji budu kažnjeni (3), "istući duplo", nadoknada štete žrtvi nasilja od strane roditelja, razgovor sa psihologom, šiba i uključivanje porodice u tretman lečenja. Uočava se da se među merama koje su sami ispitanici navodili izdvajaju mere represivnog karaktera. Najmanju podršku, prema odgovorima ispitanika, ima kazna zatvora.

Tabela 3. Mere društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje mlađeg maloletnika

Mere društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje mlađeg maloletnika	Broj	Procenat
Obavljanje rada u korist društvene zajednice	113	21,1%
Upozorenje/opomena	101	18,9%
Medijacija (posredovanje)	81	15,1%
Tretman lečenjem	74	13,8%
Nadoknada štete žrtvi od strane učinioca	49	9,2%
Uslovna zatvorska kazna	42	7,9%
Privatni dogovor žrtve i učinioca	36	6,7%
Kazna zatvora	19	3,6%
Neka druga mera	20	3,7%
Ukupno	535	100,0%

Ispitanici muškog pola se u većoj meri odlučuju za upozorenje kao meru društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje mlađih maloletnika u odnosu na ispitanice.

Tabela 4. Povezanost pola ispitanika i izbora upozorenja kao adekvatne mere društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje mlađeg maloletnika

		Upozorenje kao adekvatna mera reagovanja na nasilničko ponašanje mlađeg maloletnika		Ukupno	
		Da	Ne		
Pol	Muški	Broj	59	94	153
		Procenat	38,6%	61,4%	100,0%
	Ženski	Broj	42	109	151
		Procenat	27,8%	72,2%	100,0%
Ukupno		Broj	101	203	304
		Procenat	33,2%	66,8%	100,0%

Pirsonov hi-kvadrat=3,957, df=1, p=0,031

¹⁰ Na pitanje o adekvatnim merama reagovanja na nasilničko ponašanje osoba različitog pola i starosti bila je data mogućnost davanja višestrukih odgovora.

Sa druge strane, ispitanice se u većoj meri nego ispitanici muškog pola odlučuju za lečenje kao adekvatnu meru reagovanja na nasilničko ponašanje mlađih maloletnika.

Tabela 5. Povezanost pola ispitanika i izbora lečenja kao adekvatne mere društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje mlađeg maloletnika

Pol		Lečenje kod nasilničkog ponašanja mlađeg maloletnika		Ukupno
		Da	Ne	
Muški	Broj	29	124	153
	Procenat	19,0%	81,0%	100,0%
Ženski	Broj	45	106	151
	Procenat	29,8%	70,2%	100,0%
Ukupno	Broj	74	230	304
	Procenat	24,3%	75,7%	100,0%

Pirsonov hi-kvadrat=4,855, df=1, p=0,019

U slučaju drugih mera nije utvrđena statistički značajna veza između pola ispitanika i opredeljivanja za određenu meru.

Starost ispitanika značajno utiče na njihovo opredeljivanje za privatni dogovor kao meru reagovanja na nasilničko ponašanje mlađih maloletnika: mlađi ispitanici (18-35 godina) u većoj meri podržavaju ovaj način rešavanja nastale situacije nego ispitanici iz starijih starosnih kategorija (36-60 i preko 60 godina) ($\chi^2=16,991$, df=2, p=0,001).

Za lečenje kao adekvatnu meru reagovanja u situacijama kada je učinilac nasilničkog ponašanja osoba od 14 do 16 godina se u većoj meri opredeljuju osobe koje nisu imale iskustvo povređivanja drugih u odnosu na one ispitanike koji su naveli da imaju takvo iskustvo.

Tabela 6. Povezanost nanošenja povrede drugima i izbora lečenja kao adekvatne mere društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje mlađeg maloletnika

	Da	Lečenje kod nasilničkog ponašanja mlađeg maloletnika		Ukupno
		Broj	Procenat	
Ispitanici naveli povrede drugima	Da	3	50	53
		5,7%	94,3%	100,0%
	Ne	71	180	251
		28,3%	71,7%	100,0%
Ukupno	Broj	74	230	304
	Procenat	24,3%	75,7%	100,0%

Pirsonov hi-kvadrat=12,165, df=1, p=0,001

Najzad, dobijen je podatak da se za privatni dogovor između učinioca i žrtve kao meru reagovanja kod nasilničkog ponašanja mlađeg maloletnika u većoj meri opredeljuju ispitanici koji nemaju decu nego oni koji imaju decu ($\chi^2=5,890$, df=1, p=0,012).

b) Mišljenje ispitanih građana o merama društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje starijih maloletnika

Kada su u pitanju stariji maloletnici (osobe između 16 i 18 godina), dobijeno je ukupno 560 odgovora ispitanika o adekvatnim merama reagovanja u slučaju nasilničkog ponašanja (Tabela 7). Najčešća mera za koju se ispitanici opredeljuju je obavljanje rada u korist društvene zajednice – 130 (23,2%). Slede upozorenje/opomena – 79 (14,1%), medijacija – 77 (13,8%) i tretman lečenjem – 71 (12,7%); potom, nadokanda štete žrtvi od strane učinioca – 61 (10,9%), uslovna osuda – 57 (10,2%), kazna zatvora – 40 (7,1%) i privatni dogovor između žrtve i učinioca – 31 (5,5%). I ovom prilikom su od strane ispitanika navedene neke druge mere – 14 (2,5%) od kojih

je najčešća upućivanje u vaspitno-popravni dom (8), kažnjavanje roditelja (3), nadoknada štete žrtvi od strane roditelja/staraoca, razgovor sa psihologom i uključivanje porodice u tretman lečenja, dakle, slično kao u slučaju mlađih maloletnika.

Tabela 7. Mere društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje starijeg maloletnika

Mere društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje starijeg maloletnika	Broj	Procenat
Obavljanje rada u korist društvene zajednice	130	23,2%
Upozorenje/opomena	79	14,1%
Medijacija (posredovanje)	77	13,8%
Tretman lečenjem	71	12,7%
Nadoknada štete žrtvi od strane učinioca	61	10,9%
Uslovna zatvorska kazna	57	10,2%
Kazna zatvora	40	7,1%
Privatni dogovor žrtve i učinioca	31	5,5%
Neka druga mera	14	2,5%
Ukupno	560	100,0%

Pol ispitanika značajno utiče samo na opredeljivanje za društveno koristan rad kao adekvatnu meru reagovanja u slučajevima nasilničkog ponašanja starijih maloletnika: za ovu meru se u većoj meri odlučuju ispitanice nego ispitanici.

Tabela 8. Povezanost pola ispitanika i izbora društveno korisnog rada kao adekvatne mere društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje starijeg maloletnika

Pol		Društveno koristan rad kao adekvatna mera reagovanja na nasilničko ponašanje starijeg maloletnika		Ukupno	
		Da	Ne		
Pol	Muški	Broj	57	96	153
		Procenat	37,3%	62,7%	100,0%
	Ženski	Broj	73	78	151
		Procenat	48,3%	51,7%	100,0%
Ukupno	Broj	130	174	304	
	Procenat	42,8%	57,2%	100,0%	

Pirsonov hi-kvadrat=3,818, df=1, p=0,033

Starost ispitanika značajno utiče na njihovo opredeljivanje za privatni dogovor i medijaciju kao restorativne procese u reagovanju na nasilničko ponašanje ove starosne kategorije. Tako privatni dogovor između učinioca i žrtve u većoj meri podržavaju mlađi ispitanici (18-35 godina) u odnosu na ispitanike iz druge dve starosne grupe.

Tabela 9. Povezanost starosti ispitanika i izbora privatnog dogovora kao adekvatne mere društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje osobe od 16 do 18 godina (starijeg maloletnika)

Uzrast		Privatni dogovor kao mera reagovanja kod nasilničkog ponašanja starijeg maloletnika		Ukupno	
		Da	Ne		
Uzrast	18-35	Broj	19	93	112
		Procenat	17,0%	83,0%	100,0%
	36-60	Broj	8	94	102
		Procenat	7,8%	92,2%	100,0%
Preko 60	Broj	4	86	90	
	Procenat	4,4%	95,6%	100,0%	
Ukupno	Broj	31	273	304	
	Procenat	10,2%	89,8%	100,0%	

Pirsonov hi-kvadrat=9,470, df=2, p=0,009

Sa druge strane, medijaciju kao adekvatnu meru reagovanja na nasilničko ponašanje starijih maloletnika u većoj meri podržavaju ispitanici iz starosne kategorije 36-60 godina u odnosu na ispitanike iz druge dve starosne grupe.

Tabela 10. Povezanost starosti ispitanika i izbora medijacije kao adekvatne mere društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje starijeg maloletnika

		Medijacija kao mera reagovanja kod nasilničkog ponašanja osobe starijeg maloletnika		Ukupno	
		Da	Ne		
Uzrast	18-35	Broj	33	79	112
		Procenat	29,5%	70,5%	100,0%
	36-60	Broj	31	71	102
		Procenat	30,4%	69,6%	100,0%
	Preko 60	Broj	13	77	90
		Procenat	14,4%	85,6%	100,0%
Ukupno	Broj	77	227	304	
	Procenat	25,3%	74,7%	100,0%	

Pirsonov hi-kvadrat=8,033, df=2, p=0,018

Za upozorenje kao adekvatnu meru reagovanja u slučaju nasilničkog ponašanja starijeg maloletnika u većoj meri se odlučuju oni koji su naneli nekom drugom povredu nego oni koji nisu imali takvo iskustvo ($\chi^2=4,607$, df=1, p=0,027).

Dakle, prema odgovorima ispitanika iz uzorka građana, posebno mesto u reagovanju na nasilničko ponašanje maloletnika (mlađih i starijih) imaju rad u javnom interesu i medijacija, kao mere sa elementima restorativne pravde, i upozorenje/opomena i lečenje, kao mere koje nemaju nužno restorativni karakter. Nalazi pokazuju da su žene iz ispitanog uzorka spremnije da prihvate rad u korist zajednice kao adekvatnu meru reagovanja na nasilničko ponašanje starijeg maloletnika nego muškarci, dok su ispitanici iz srednje starosne kategorije (36-60 godina) otvoreniji ka primeni medijacije u ovom slučaju u odnosu na ispitanike iz druge dve starosne kategorije. Interesantno je da se mlađi ispitanici (18-35 godina) u većoj meri opredeljuju za privatni dogovor između žrtve i učinioca kao adekvatnu meru reagovanja na nasilničko ponašanje obe kategorije maloletnika u odnosu na ispitanike iz drugih starosnih kategorija. Ovaj nalaz, pak, može da govori u prilog njihove veće otvorenosti ka neformalnim načinima rešavanja situacija nastalih vršenjem pojedinih krivičnih dela od strane maloletnika, te neaktiviranja mehanizama krivičnog pravnog sistema.

Mišljenje ispitanih stručnjaka o merama društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje maloletnika

Na pitanje o adekvatnim merama reagovanja na nasilničko ponašanje mlađih maloletnika, dobijeno je ukupno 110 odgovora od strane ispitanih stručnjaka (Tabela 11). Medijacija (26,4%), obavljanje rada u korist društvene zajednice (24,5%) i upozorenje/opomena (15,4%) su mere za koje su se u ovom slučaju ispitanici stručnjaci najčešće opredeljivali.

Tabela 11. Mišljenje ispitanika o merama društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje mlađeg maloletnika

Mišljenje ispitanika o merama društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje mlađeg maloletnika	Broj	Procenat
Medijacija (posredovanje)	29	26,4%
Obavljanje rada u korist društvene zajednice	27	24,5%
Upozorenje/opomena	17	15,4%
Tretman lečenjem	10	9,1%
Nadoknada štete žrtvi od strane učinioca	8	7,3%
Neka druga mera	8	7,3%
Privatni dogovor žrtve i učinioca	6	5,4%
Uslovna zatvorska kazna	4	3,6%
Kazna zatvora	1	0,9%
Ukupno	110	100,0%

Kada su u pitanju stariji maloletnici, pak, dobijeno je ukupno 117 odgovora (Tabela 12). Najčešća mera za koju su se ispitani stručnjaci opredeljivali je obavljanje rada u korist društvene zajednice – 34 (29,1%). Slede, medijacija – 31 (26,5%), tretman lečenjem – 12 (10,2%) i nadoknada štete žrtvi od strane učinioca – 10 (8,5%).

Tabela 12. Mišljenje ispitanika o merama društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje starijeg maloletnika

Mišljenje ispitanika o merama društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje starijeg maloletnika	Broj	Procenat
Obavljanje rada u korist društvene zajednice	34	29,1%
Medijacija (posredovanje)	31	26,5%
Tretman lečenjem	12	10,2%
Nadoknada štete žrtvi od strane učinioca	10	8,5%
Uslovna zatvorska kazna	9	7,7%
Neka druga mera	9	7,7%
Upozorenje/opomena	5	4,3%
Privatni dogovor žrtve i učinioca	5	4,3%
Kazna zatvora	2	1,7%
Ukupno	117	100,0%

Prema odgovorima ispitanih stručnjaka, u reagovanju na nasilničko ponašanje obe kategorije maloletnika posebno mesto zauzimaju medijacija i rad u javnom interesu. Ovaj podatak govori u prilog potrebi zalaganja za širu primenu vaspitnih naloga, posebno poravnanja između žrtve i učinioca, i vaspitne mere posebne obaveze, posebno onih koje su usmerene na izvinjenje, nadoknadu štete i uključivanje u rad humanitarnih organizacija ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja. Za razliku od nalaza do kojih se došlo ispitivanjem građana, koji su pokazali da važno mesto u reagovanju na nasilničko ponašanje obe kategorije maloletnika ima upozorenje/opomena, odgovori ispitanih stručnjaka pokazuju da je ova mera važna u reagovanju na nasilničko ponašanje mladih maloletnika, ali ne i kada se radi o starijim maloletnicima. Dakle, može se zaključiti da su ispitani stručnjaci mišljenja da se na nasilničko ponašanje starijeg maloletnika mora reagovati merama koje će voditi prihvatanju određenih obaveza od strane maloletnika, a time i njegovom aktivnom učešću u saniranju posledica dela i procesu sopstvene resocijalizacije/rehabilitacije.

Mišljenje ispitanih građana o mogućnostima primene restorativne pravde i alternativnih sankcija u zadatim slučajevima u kojima su učinioci maloletnici

Treći način dolaženja do podataka o tome šta misle ispitanici o mogućnostima primene mera restorativne pravde i alternativnih sankcija u odgovoru na kažnjiva ponašanja, kao što je napred već navedeno, primenjen je samo na uzorku građana. Nakon što su informisani o restorativnoj pravdi i alternativnim sankcijama, građani su zamoljeni da navedu da li se slažu ili ne sa primenom određenih vidova društvenog reagovanja na ponašanja koja su im prethodno bila predočena bez detalja i to onda kada dobiju više informacija za svaki pojedinačni slučaj. Ispitanici su tako mogli da pročitaju ukupno jedanaest slučajeva (scenarija) u vezi sa kojima su upitani da li bi određeni oblik reagovanja (koji je takođe naveden u opisu svakog slučaja) bio adekvatan. Dva scenarija su uključila maloletnike kao učinioce. U prvom slučaju u pitanju je bilo džeparenje u autobusu u kom slučaju je učinilac bio mladić star 17 godina (stariji maloletnik), a u drugom, delo sa elementima nasilja: nanošenje lakih telesnih povreda nepoznatom licu od strane dečaka starog 15 godina (mlađi maloletnik).

Vežano za slućaj dŹeparenja u autobusu u kome je ućinilac mladić od 17 godina, ispitanici su zamoljeni da odgovore da li bi adekvatan naćin reagovanja bio da se mladić sretne sa osobom koju je odŹeparario i da putem dijaloga, uz pomoć treće osobe (posrednika), dođu zajedno do sporazuma o tome da se ućinilac izvini toj osobi i vrati ono Źto je ukrao (posredovanje između Źrtve i ućinioca).

Tabela 13. Odgovori ispitanika o mogućnosti primene posredovanja između Źrtve i ućinioca u slućaju dŹepne krađe

Posredovanje u slućaju dŹeparenja u autobusu	Ućinilac je mladić od 17 godina	
	Broj	Procenat
Da	187	61,5%
Ne	79	26,0%
Ne znam	13	4,3%
Zavisi	24	7,9%
Drugo	1	,3%
Ukupno	304	100,0%

Kao Źto se vidi u Tabeli 13, viŹe od polovine ispitanika – njih 187 (61,5%), odgovorilo je da bi posredovanje između Źrtve i ućinioca bio adekvatan naćin reagovanja u ovom slućaju. Na ovom mestu bi trebalo reći da je ispitanicima bio predodćen isti ovaj slućaj, ali u kome je ućinilac punoletno lice (muŹkarac star 35 godina). U tom slućaju je gotovo dvostruko manje ispitanika (96 ili 31,6%) bilo miŹljenja da bi posredovanje između Źrtve i ućinioca bio adekvatan naćin reagovanja. To govori u prilog zakljućku da uzrast ućinioca opredeljuje ispitanike da prihvate ili ne prihvate posredovanje između Źrtve i ućinioca kao vid reagovanja u datom slućaju. Drugim rećima, ispitanici su otvoreniji za primenu posredovanja između Źrtve i ućinioca u slućaju dŹeparenja kada je ućinilac maloletnik.

Podaci do kojih se doŹlo pokazuju da pol ispitanika znaćajno utiće na podrŹku koju oni daju posredovanju između Źrtve i ućinioca u slućaju dŹeparenja: ispitanice u većoj meri podrŹavaju posredovanje u slućaju dŹeparenja koje izvrŹi maloletnik star 17 godina u odnosu na ispitanike muŹskog pola.

Tabela 14. Uticaj pola ispitanika na podrŹku posredovanju između Źrtve i ućinioca u slućaju dŹeparenja kada je ućinilac mladić od 17 godina

Pol		Posredovanje kod dŹeparenja u autobusu, ućinilac mladić od 17 godina		Ukupno
		Da	Ne	
MuŹski	Broj	83	49	132
	Procenat	62,9%	37,1%	100,0%
Źenski	Broj	104	30	134
	Procenat	77,6%	22,4%	100,0%
Ukupno	Broj	187	79	266
	Procenat	70,3%	29,7%	100,0%

Pirsonov hi-kvadrat=6,913, df=1, p=0,006

Takođe, ispitanici koji su imali iskustvo viktimizacije u većoj meri podrŹavaju posredovanje kao vid reagovanja na dŹeparenje kada je izvrŹilac maloletnik nego ispitanici koji nisu imali takvo iskustvo. Ovaj nalaz govori u prilog tome da osobe sa iskustvom viktimizacije nisu represivnije od onih koji takvo iskustvo nemaju i da i same Źrtve imaju potrebu da se sretnu sa ućiniocem i zajednićki razreŹe nastalu situaciju, te da tako moŹda pokuŹavaju da pomognu maloletniku, utiću na njegov dalji razvoj i spreće povrat.

Tabela 15. Uticaj prethodnog iskustva viktimizacije ispitanika na podršku posredovanju između žrtve i učinioca u slučaju džeparenja kada je učinilac mladić od 17 godina

Prethodno iskustvo viktimizacije ispitanika		Posredovanje kod džeparenja u autobusu, učinilac mladić od 17 godina		Ukupno
		Da	Ne	
Da	Broj	111	37	148
	Procenat	75,0%	25,0%	100,0%
Ne	Broj	76	42	118
	Procenat	64,4%	35,6%	100,0%
Ukupno	Broj	187	79	266
	Procenat	70,3%	29,7%	100,0%

Pirsonov hi-kvadrat=3,529, df=1, p=0,041

Ostale socio-demografske karakteristike, kao što su starost, nivo obrazovanja ili bračni i porodični status ne utiču značajno na davanje podrške posredovanju između žrtve i učinioca u ovom slučaju.

U drugom slučaju koji je bio predstavljen ispitanicima, a u kome je učinilac maloletnik i to mladi (dečak star 15 godina), radilo se o nanošenju lake telesne povrede nepoznatom licu. U ovom slučaju ispitanici su upitani da li bi adekvatan način reagovanja bio da se dečak sastane sa osobom koju je povredio i da putem dijaloga dođu do dogovora o tome kako da se razreši nastala situacija, da se on izvini povređenom i da se protiv njega ne pokreće sudski postupak; dakle, da se primeni posredovanje kao restorativni proces, koji bi vodio određenom restorativnom ishodu, te da to predstavlja vid skretanja postupka prema maloletniku (mera diverzionog karaktera).

Tabela 16. Odgovori ispitanika o mogućnosti primene posredovanja u slučaju nanošenja lakih telesnih povreda od strane dečaka starog 15 godina

Posredovanje u slučaju nanošenje lakih telesnih povreda od strane dečaka starog 15 godina	Broj	Procenat
Da	160	52,6%
Ne	108	35,5%
Ne znam	25	8,2%
Zavisli	11	3,6%
Ukupno	304	100,0%

Nešto više od polovine ispitanika – 160 (51,6%) dalo je potvrđan odgovor na ovo pitanje, dakle, smatraju da bi nepokretanje sudskog postupka i primena posredovanja između žrtve i učinioca bio adekvatan način reagovanja u ovom slučaju. Nešto više od jedne trećine ispitanika - 108 (35,5%) ne deli ovo mišljenje. Pri tome, socio-demografske karakteristike ispitanika (pol, starost, bračno i porodično stanje, obrazovanje), kao ni njihovo iskustvo viktimizacije ili činjenja povređujućih ponašanja prema drugima ne utiču značajno na davanje podrške posredovanju između žrtve i učinioca kao vidu skretanja krivičnog postupka u datom slučaju.

ZAKLJUČAK

Nalazi istraživanja stavova građana i stručnjaka o alternativnim sankcijama i restorativnoj pravdi pokazuju da, ukupno gledano, među građanima i stručnjacima postoji podrška za primenu alternativnih sankcija i rešenja sa elementima restorativne pravde. Ovi nalazi se čine posebno važnim za dalje zagovaranje šire primene alternativnih sankcija i restorativnih pristupa, jer potvrđuju nalaze drugih istraživanja koja pokazuju da, posebno građani, nisu punitivni u onoj meri u kojoj se to očekuje ili u kojoj to smatraju političari, predstavnici pravosuđa i drugih državnih organa (Maruna, King, 2004), što je naročito

važno imati na umu prilikom kreiranja kriminalne politike u uslovima savremenog penalnog populizma (Soković, 2012).

Nalazi istraživanja pokazuju da, ukupno gledano, ispitanici stručnjaci daju nešto više podrške alternativama kazni zatvora u odnosu na ispitanike iz uzorka građana, što se može objasniti njihovom boljom informisanošću i upoznatošću sa značajem i prednostima alternativnih sankcija, mera i vidova postupanja u odnosu na kaznu zatvora. Ispitanici iz oba uzorka daju značajnu podršku merama sa elementima restorativne pravde, pokazujući, međutim, veću otvorenost prema restorativnim ishodom nego restorativnim procesima. To upućuje na potrebu podizanja svesti opšte i stručne javnosti o restorativnim procesima i značaju koji oni imaju, ali i o konceptu restorativne pravde, te potrebi posmatranja restorativnih procesa i restorativnih ishoda, kada god je moguće, u njihovoj međusobnoj povezanosti.

Nalazi istraživanja pokazuju otvorenost ispitanika iz oba uzorka ka primeni alternativnih vidova reagovanja, uključujući rešenja sa elementima restorativne pravde u odnosu na maloletnike. Tako su, na primer, ispitanici iz uzorka građana pokazali veću otvorenost za primenu posredovanja između žrtve i učinioca u slučaju džeparenja kada je učinilac maloletnik nego kada je punoletno lice. Sa druge strane, sasvim očekivano, ispitanici iz oba uzorka primenu alternativnih vidova reagovanja vide kao adekvatnu u slučaju lakših i srednje teških dela (krivičnih dela za koja je zaprećena kazna zatvora do tri ili pet godina), dakle, kod dela kod kojih nije velika društvena opasnost, a posebno u slučaju imovinskih delikata, ali ne isključuju njihovu primenu ni u slučaju dela sa elementima nasilja, posebno kada su učinioci maloletnici.

Odgovori ispitanika iz oba uzorka pokazuju da posebno mesto u reagovanju na kažnjiva ponašanja maloletnika zauzimaju rad u javnom interesu i medijacija (posredovanje) između žrtve i učinioca, te skretanje postupka, odnosno neulaženje u sudsku proceduru kada god je to moguće. Pri tome, žene iz uzorka građana su spremnije da daju podršku alternativnim vidovima postupanja, posebno radu u korist društvene zajednice i medijaciji (posredovanju) između žrtve i učinioca, i to u slučaju kada su učinioci stariji maloletnici, nego muškarci. Takođe, ispitanici srednjih godina (36-60) pokazuju veću otvorenost ka primeni posredovanja između žrtve i učinioca kao restorativnog procesa u slučaju reagovanja na nasilničko ponašanje starijih maloletnika u odnosu na ispitanike iz druge dve starosne kategorije. Ovi nalazi mogu da govore u prilog tome da žene i osobe srednjih godina smatraju da primena ovih mera znači i pomoć maloletnicima da se ne vrate vršenju krivičnih dela, te da se na taj način deluje u pravcu specijalne prevencije. Takođe, važno je istaći da ispitanici građani koji su imali iskustvo viktimizacije nemaju punitivnije stavove od onih koji nisu imali takvo iskustvo. Drugim rečima, iskustvo viktimizacije ne utiče značajno na stavove ispitanih građana o merama reagovanja na kažnjiva ponašanja maloletnika, koje se izvršavaju pod okriljem zajednice, posebno o onim koje imaju restorativni karakter. To govori u prilog potrebi žrtava da one budu aktivno uključene u rešavanje situacije nastale izvršenjem kažnjivog dela i da šteta bude nadoknađena/popravljena.

Sve skupa, nalazi istraživanja o mišljenju građana i stručnjaka o alternativnim vidovima reagovanja na kažnjiva ponašanja maloletnika govore u prilog potrebi zalaganja za širu primenu vaspitnih naloga, posebno poravnanja između žrtve i učinioca, i vaspitne mere posebne obaveze, posebno onih koje su usmerene na izvinjenje, nadoknadu štete i uključivanje u rad humanitarnih organizacija ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja, te je to upravo jedna od preporuka proisteklih iz ovog istraživanja. Međutim, kako su naveli ispitanici stručnjaci, za širu primenu ovih rešenja još uvek nedostaju sistemski

rešenja i odgovarajući mehanizmi, pa je potrebno raditi na usvajanju odgovarajućih podzakonskih akata (posebno vezano za primenu vaspitnih naloga), ali i izmena i dopuna Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica. Uz to, ispitani stručnjaci su mišljenja da je neophodno raditi i na obučavanju onih koji ova rešenja primenjuju u praksi, kako bi se osigurala njihova šira primena, što je, takođe, jedna od preporuka ovog istraživanja.

LITERATURA

1. Čopić, S. (2015a) Alternativne sankcije i mere restorativne pravde u Srbiji: analiza početnog stanja. U: Nikolić-Ristanović, V., Vučković, N. (ur.) *Stavovi građana i stručnjaka o alternativnim sankcijama i restorativnoj pravdi*. Beograd: Fondacija "Centar za demokratiju": 7-49.
2. Čopić, S. (2015b) *Restorativna pravda i krivičnopravni sistem: teorija, zakonodavstvo i praksa*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
3. Čopić, S., Šaćiri, B. (2015) Istraživanje stavova stručnjaka o alternativnim sankcijama i merama restorativne pravde. U: Nikolić-Ristanović, V., Vučković, N. (ur.) *Stavovi građana i stručnjaka o alternativnim sankcijama i restorativnoj pravdi*. Beograd: Fondacija "Centar za demokratiju": 98-122.
4. Čopić, S., Šaćiri, B., Radovanović, U. (2015) Stavovi građana o alternativnim sankcijama i merama restorativne pravde: rezultati istraživanja. U: Nikolić-Ristanović, V., Vučković, N. (ur.) *Stavovi građana i stručnjaka o alternativnim sankcijama i restorativnoj pravdi*. Beograd: Fondacija "Centar za demokratiju": 50-97.
5. Maruna, S., King, A. (2004) Public opinion and community penalties. U: A. E. Bottoms, S. Rex i G. Robinson (ur.) *Alternatives to Prison: Options for an Insecure Society*. Portland, USA: Willan Publishing, str. 83-112.
6. Mrvić-Petrović, N., Obradović, M., Novaković, N. (2005) Alternativne krivične sankcija (studija o prihvatljivim modalitetima izvršenja). U: *Alternative zatvorskim kaznama*, Beograd: Fond za otvoreno društvo: str. 35-83.
7. Radulović, Lj. (2008) Vaspitni nalozi kao posebne mere reagovanja prema maloletnim učiniocima krivičnih dela (svrha, vrste i izbor). *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 1: 27-41.
8. Simeunović-Patić, B. (2009) *Kriminalitet maloletnika u Republici Srbiji i savremena društvena reakcija*. Doktorska disertacija. Kragujevac: Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu.
9. Soković, S. (2012) Penitensijarne statistike: mera kriminaliteta i/ili više od toga?. U: Nikolić-Ristanović, V. (ur.) *Evidentiranje kriminaliteta: iskustva iz sveta i Srbije*. Beograd: IGP Prometej: Beograd, str. 83-104.
10. Stevanović, I., Milošević, N. (2006) Neophodne pretpostavke za primenu Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica. U: Radovanović, D. (ur.) *Novo krivično zakonodavstvo: dileme i problemi u teoriji i praksi*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Viša škola unutrašnjih poslova: str. 487-496.
11. Škulić, M., Stevanović, I. (1999) *Maloletni delinkventi u Srbiji*. Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.
12. Vasiljević-Prodanović, D. (2012) *Alternative kratkotrajnim kaznama zatvora*. Doktorska disertacija. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu.

Sanja Čopić, PhD, Research Associate
Institute for Criminological and Sociological Research
Victimology Society of Serbia

Bejan Šaćiri
Victimology Society of Serbia

PUBLIC AND PROFESSIONALS' ATTITUDES ON ALTERNATIVE FORMS OF REACTION TO JUVENILE CRIME

Within the partner project of the Centre for Democracy Foundation and the Victimology Society of Serbia entitled "Promoting alternative sanctions and restorative justice measures" two researches were conducted at the end of 2014 and the beginning of 2015: the research on public attitudes and the research on professionals' attitudes on alternative sanctions and restorative justice. Both researches aimed at finding out to what degree respondents are acquainted with restorative justice and alternative sanctions, what is their opinion about the possibilities of using these forms of social response to crime and what is the level of their support for the use of such measures. In addition, the aim of the research on professionals' attitudes was to find out what is the so far experience of respondents in implementing alternative sanctions and restorative justice in practice, and which problems and obstacles they face in this respect. The data were collected through the survey. The research on public attitudes was conducted on the sample of 304 adult respondents, while the research on the professionals' attitudes was conducted on the sample of 75 respondents from the state institutions and organisations. The data were collected in Belgrade, Niš, Kragujevac, Leskovac and Zrenjanin, while the research on professionals' attitudes was also conducted in Novi Sad and Požarevac. Both researches had an action character. The aim of this paper is to present a part of the research findings about the possibilities of implementing alternative forms of reaction, including those involving restorative approaches, to the juvenile crime.

KEYWORDS: *research / public and professionals' attitudes / alternative sanctions / restorative justice / juvenile crime*